

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיעור חורש מנכש ועוד תיקוני קרקע

(ק"ג א') **משנה:** החורש כל שהוא, המנכש (תולש עשבים רעים), והמקרסם (קוצץ ענפים יבשים), והמזרד (קוצץ ענפים לחים מרובים מדאי) כל שהוא, חייב¹.

(המשך **משנה:**) המלקט עצים - אם לתקן (הקרקע), כל שהן. אם להיסק, כדי לבשל ביצה קלה (כגורגרת מביצת תרנגולת, שקלה היא לבשל מכל הביצים, כדלעיל פ' ב'). המלקט עשבים - אם לתקן, כל שהוא. אם לבהמה, כמלוא פי הגדי.

(ומברר) למאי חזי (חרישה כלשהו)? חזי לביזרא דקרא (זרע אחד של דלעת). דכוותה גבי משכן, שכן ראוי לקלח אחד של סמנין (לצביעה).

תנו רבנן: התולש עולשין, והמזרד זרדים: אם לאכילה (של אדם) כגורגרת. אם לבהמה, כמלא פי הגדי. אם להיסק, כדי לבשל ביצה קלה. אם לייפות את הקרקע, כל שהן.

(ומקשה) אטו כולהו לא ליפות את הקרקע נינהו (הרי הקרקע מתייפה מאליה)?!

רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו: באגם שנו (שאין הקרקע צריכה ייפוי).

אביי אמר: אפילו תימא בשדה דלאו אגם, וכגון דלא קמיכוין. והא אביי ורבא דאמרי תרווייהו: מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות (שחייב)! לא צריכא, דקעביד בארעא דחבריה (שלא איכפת לו אם תתייפה).

שיטות הראשונים

פסיק רישיה באיסור דאורייתא, דניחא ליה: כתב הרמב"ם **"עֲשֵׂה מַעֲשֶׂה, וְנַעֲשִׂית בְּגִלְלוֹ מְלָאכָה שְׁוֵדאֵי תַעֲשֶׂה בְּשִׁבְלֵי אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה - אֶף עַל פִּי שְׁלֹא נִתְכַּוֵּן לָהּ, חֵיב..."** וכן כתבו **רבינו חננאל, תוספות, ועוד. ובשיטה מקובצת** כתב בשם **שיטה ישנה**, דלרבי שמעון נמי איכא איסורא דאורייתא², מיהו ליכא חיוב חטאת. וכתב, ואפשר דלרבי שמעון בפסיק רישא גבי שבת ליכא איסורא דאורייתא, דמלאכת מחשבת בעינן³.

הגדרת פסיק רישיה: כתב הרמב"ם **"שֶׁהַדָּבָר יְדוּעַ שְׁאֵי אֶפְשָׁר שְׁלֹא תַעֲשֶׂה אוֹתָהּ מְלָאכָה."** וריטב"א כתב, דכל

1. כתב הרמב"ם (פיה"מ): מנכש הוא החופר בעיקרי הצומח, והוא ממיני עבודת האדמה, והרי היא כחרישה. מקרסם, כוונת הירקות וחותך מהן מה שנבט על פני הארץ. ומזרד, הוא החותך זמורות האילן. וזה המקרסם והמזרד, אם היה מתכוין להשתמש במה שכרת, הרי זה מאבות מלאכות הקוצר. ואם היה מתכוין לתיקון הצמח כדי שיגדל ויפרה כדרך שעושים בזמירת הגפנים, הרי זה זורע. ועניין לתקן (המלקט עצים, אם לתקן כלשהו), להכשיר את האדמה לחרישה. ואם היה מתכוין באסיפת העצים כדי להסיקן, או באסיפת הירקות וגדישתן כדי להאכילן לבעלי החיים, הרי זה מעמר.

2. מדאצטריך רחמנא למשרי קציצת בהרת (ראה שבת קל"ג א').

3. ורבי אברהם בן הרמב"ם (שו"ת ברכת אברהם, סי' יט) התמודד עם דעה זו, וביאר, דבפסיק רישא חיובא איכא אפילו לר"ש, שמאחר שידע שהאיסור יעשה בודאי, ושמחשבתו אינה נעשית אלא בעשיית המלאכה, הרי חישב לעשות המלאכה, ולפיכך מלאכת מחשבת קרינן ביה וחייב חטאת. וכן דעת הגר"א (או"ח רנ"ג, ס"ק סט), **דבדניחא ליה, אסור מדאורייתא אף לרבי שמעון.** מקורות - רבינו חננאל (שבת קי"א ב'). רמב"ם (הל' שבת א,ו). תוספות (שבת צ"ה א', ד"ה המכבד; יומא ל"ד ב', ד"ה הני מילי; ועוד).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שאפשר שלא יעשה איסור אפילו בצד רחוק, לא חשיב פסיק רישיה ולא ימות. **ור"ב"ש** כתב, שכל שעשה הפעולה, אף שאין וודאות בכל חלק מהפעולה שיעבור איסור, כל עוד במהלך הפעולה ייעשה האיסור בשיעור הראוי להתחייב עליו, נחשב פסיק רישיה⁴.

פסיק רישיה דלא ניחא ליה: שיטת **רבי נתן** בעל **הערוך**, שפסיק רישיה דלא ניחא ליה, מותר⁵. **ותוספות**, **רא"ש**, **רמב"ן** ועוד, חולקים וסוברים שבפסיק רישיה לעולם נחשב כמתכוין; אלא שפטור, שנחשב מלאכה שאינה צריכה לגופה⁶. ואסור לכתחילה לר"ש דסבירא ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה, וחייב חטאת לרבי יהודה⁷. **והשו"ע**⁸ פסק **כרוב הראשונים**, ובשם יש מי שמתיר כתב **כהערוך**⁹.

ההבדל בין מלאכה שאינה צריכה לגופה ובין פסיק רישיה: מיסוד **רבי אברהם בן הרמב"ם**, דגבי פסיק רישיה אינו

4. וראה שם בהרחבה. עוד האריך, ודחה הסברא שכיון שאפשר שיקרה שאדם אחד, יסרוק פעם אחת ביוכל ולא ישיר, א"כ לא הוי פסיק רישיה. אלא שהדבר ברור: שאין הולכין במצות התורה, אלא אחר הדברים המורגלים, ולא אחר מה שיקרה על צד הזרות, וכו', עיי"ש. מקורות - רמב"ם (הל' שבת א,ו). ריב"ש (שו"ת, סי' שצד). ריטב"א (כתובות ה' ב', ד"ה הלכה).

5. שכן פסיק רישיה אסור, משום שנחשב כמתכוין. אבל כשאין לו הנאה, נחשב אינו מתכוין. ומותר, דקיי"ל כר"ש בדבר שאינו מתכוין. כן מפורש ברמב"ן (על קי"א א') בטעם הערוך, דדבר שאינו מתכוין מקרי. הביטוי לא ניחא ליה מתפרש בדברי הראשונים (כאן), "שאין אדם עושה אותה להנאתו ואינו נהנה בה". "ולא איכפת לו בתיקונו". אמנם ראה רש"י לעיל, ע"ה א', בסוגיית פציעת חלזון, שכתב דהא דמודה ר"ש בפסיק רישיה, היינו במאי דלא איכפת ליה אי מתרמי. והקשו עליו תוספות (ע"ה א', ד"ה טפי) מסוגיין.

6. ב"י או"ח שכ"ח. והריטב"א כתב: ומיהו תמיהא מילתא טובא כל היכא דפסיק רישיה ולא ימות, מאיזה טעם יתיר רבי שמעון משום דלא ניחא ליה. דהא טעמא דתלמודא דמודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות, היינו משום דכיון דלא סגי' דלא אתעביד מלאכה **הרי הוא כאילו נתכוון ומלאכת מחשבת הוא**, וא"כ מה לי אי ניחא ליה או לא ניחא ליה! **ולכא למימר דכי לא ניחא ליה הוא לא מלאכה שאינה צריכה לגופה**, שזה ודאי צריכה היא לגופה, ויפוי קרקע גמור וסחיטה גמורה, אלא שהוא אינו צריך לה, וכן אם חרש בבהמות שדה אחת ולא נתכוון אלא לִיגַע בהמותיו, כלום יהא פטור?

ואי לאו דמסתפינא מרבוותא ז"ל הוה אמינא שלא אמרו כן בתלמוד דכי לא איכפת ליה שרי לר"ש **אלא בדבר שמחמת עצמו אינו חשוב מעשה ומלאכה**, ומשום הכי כל היכא דלא איכפת ליה חזר למהותו שאין בו מלאכה ולא מעשה חשוב (כגון הא דהכא דשורת הדין דיפוי קרקע כל שהוא לא חשיבא מלאכה, אלא כשמחשבין לה משום צורך). וכו'. וכן הורה לי מורי הרב ז"ל.

ולכאורה כוונתו למש"כ הרמב"ן (קי"א א', כשדחה את ראיות הערוך) שכתב: ועוד נראה לי שייפוי השדה אינה מלאכה, אבל (=אלא) תלישת העשבים היא המלאכה המחייבת, ומשום תולש מתרינן ביה. אלא שהתלישה חשובה להתחייב עליה בכל שהוא כשהוא מתכוין לייפוי השדה, וכשהשדה אינה שלו אינו חשוב בעיניו יפוי השדה כלום ואין התלישה חשובה להתחייב עליה במשהו. וכו'.

7. ובדעת הרמב"ם האריכו האחרונים. וישנה שיטה נוספת, מחודשת, המובאת (כאן) במאירי, וז"ל: ויש לך צד אחר בדין פסיק רישיה שהוא מותר לכתחילה לרבי שמעון ולרבי יהודה פטור, והוא כשהמלאכה הנגררת ממנה **קשה לו**. על דרך מש"כ בפרק כלל גדול דכמה דאית ביה נשמה טפי עדיפא ליה... נמצא לשיטה זו שכל פסיק רישיה והדבר קשה לו, מותר לכתחילה ואף לדעת רבי יהודה. ואם אין הדבר קשה לו וכן אין נוח לו, אסור לכתחילה לרבי שמעון (אם המלאכה הנגררת היא איסור תורה) ולרבי יהודה חייב. ואם הדבר נוח לו וצריך לו, חייב אף לרבי שמעון. עיי"ש.

8. או"ח שכ"ח.

9. וזה לשון השו"ע: חבית שפקקו בפקק של פשתן לסתום נקב שבדפנה שמוציאין בו היין, יש מי שמתיר אע"פ שא"א שלא יסחוט, והוא שלא יהא תחתיו כלי; דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו, הוי כ פסיק רישא (פי' איסור נמשך בהכרח מדבר מה כמו המִקוֹת הנמשך בהכרח מהתזת הראש) דלא ניחא ליה, ומותר. וחלקו עליו, ואמרו דאע"ג דלא ניחא ליה, כיון דפסיק רישא הוא, אסור. והעולם נוהגים היתר בדבר, ויש ללמד עליהם זכות, דכיון שהברזא ארוכה חוץ לנעורת ואין יד מגעת לנעורת, מותר מידי דהוי אספוג שיש לו בית אחיזה; ולפי שאין טענה זו חזקה, ויש לגמגם בה, טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב. עכ"ל.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

מכוון למלאכה כל עיקר, אלא שהיא נעשית בהכרח¹⁰. אבל מלאכה שאינה צריכה לגופה, הוא מתכוין לגוף המלאכה, אלא שאינו מכוין לתכליתה¹¹. וכעין זה ביאר **הריטב"א** "דלא הוי בכלל מלאכה שאינה צריכה לגופה, דהתם אינו עוסק אלא במלאכת האיסור לבד, אלא שלא נעשית לגופה¹²; ודבר שאין מתכוין הוא העוסק במלאכת היתר ועשה עמו מלאכת איסור, ואפשר לזה בלא זה¹³".

פסיק רישיה באיסור דרבנן: להלן בפרק **כל כתבי** (ק"כ ב') אהא דתנא נר שאחורי הדלת פותח ונועל כדרכו, ואם כבתה כבתה, אמרין דלייט: עלה רב, משום דבהא אפילו רבי שמעון מודה, דפסיק רישיה ולא ימות הוא. וכתב על זה **הרשב"א** (שם) דמהא שמעינן דאפילו במלאכה דרבנן ובשאינו מתכוין, אי פסיק רישיה הוא אסור אפילו לרבי שמעון (דהא אינו מתכוין ומלאכה שאינה צריכה לגופה היא). ודעת **תוספות**, **רא"ש**, **השלמה**, ו**מאירי**, שפסיק רישיה בדרבנן שרי¹⁴.

פסיק רישיה דלא ניחא ליה, באיסורא דרבנן: נראה מדברי **תוספות**, דאף דפליגי על **הערוך**, וסבירא להו דפסיק רישיה דלא ניחא ליה אסור מדרבנן, אבל באיסור דרבנן מודו דפסיק רישיה דלא ניחא ליה, מותר¹⁵. ומדברי **ספר התרומה והמרדכי** נראה, שגם בזה אסור¹⁷. ו**הרמ"א**¹⁸ סתם כדבריהם, וכתב שיש מקילין¹⁹.

10. כגון שסגר פתח ביתו והיה שם צבי, שהוא לא כיון לשמירת הצבי אלא שהמלאכה נעשית בהכרח.
11. כסף משנה (הל' שבת א,ז). ולכן מלאכה שאינה צריכה לגופה חמורה מדין פסיק רישיה. ולדעת הרמב"ם (הל' שבת א,ז), מלאכה שאינה צריכה לגופה היא איסור דאורייתא, וחייב עליה, ואילו פסיק רישיה של דאורייתא, הוא איסור דרבנן (משנ"ב שכיח, ס"ק נג). אמנם ראה תוספות (ק"ג א', ד"ה בארעא) שכתבו (במה שביארה הגמרא דאף דהוי פסיק רישיה, מיירי דקעביד בארעא דחבריה): פירוש, דהויא מלאכה שאינה צריכה לגופה.

12. כמוציא המת לקבורו (צ"ג ב') וכמכבה גחלת (מ"ב א') וצד נחש (ק"ז א') כדי שלא יזקוק בו.
13. כגון גורר מיטה, ועושה חריץ (לעיל כ"ט ב'), וכל דכוותה. מקורות - ריטב"א (ק"ז א', ד"ה ומפרקין).

14. זה לשון ההשלמה (על דף מ"א ב', המיחם שפינה ממנו מים, נותן לתוכו מים מרובים, אפילו שיעור לצרף, לר"ש דאמר דשא"מ מותר): ואי קשיא לך, והא פסיק רישיה הוא! תירץ אבא מרי ז"ל והחכמים שבדורו, דכי אמרין מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות, הני מילי בדבר שאיסורו מן התורה. אבל בדבר שאיסורו מדרבנן, פסיק רישיה לרבי שמעון שרי כיון שאינו מתכוין. וצירוף דרבנן הוא כדאיתא ביומא בפרק אמר להם הממונה. עכ"ל. וכ"כ המאירי (שם, ד"ה המיחם שפינה). וראה עוד מש"כ בפרק שני, כ"ט ב', לפני המשנה הרביעית, המכבה את הנר. וכדעתם כתבו תוספות (פסחים כ"ה ב', ד"ה לא אפשר), והרא"ש (פסחים ס"ב ב'), וז"ל: ומיירי בדלא הוי פסיק רישיה, כגון שיכול לסתום נחיריו שלא ינה מן הריח; דפסיק רישיה הוי כמתכוין בכל איסורי דאורייתא. עכ"ל. וראה מג"א (או"ח שידא, ס"ק ה) שנדחק בדבריהם.

15. ודעת **השו"ע** צ"ב (ראה או"ח ס"י שידא, שו"ע שהתיר, ורמ"א, ומשנ"ב ס"ק ט, דהרחבת חור אסורה רק מדרבנן; ולעומת זאת ראה או"ח שלזא, שו"ע שאסר, וב"י שם שגרירת כסא איסורה דרבנן). ובתורמת הדשן (ס"י סד, וס"י סו) פסק להתיר. וכתב המשנ"ב (שיד, ס"ק יא), דדעת השו"ע להתיר, ודעת הרמ"א לאסור, ושכן דעת המג"א והגר"א (או"ח שיד, ס"ק יא), ועוד. עיי"ש. ודעת אחרונים אחרים להתיר. וראה שו"ת יביע אומר (ח"ד, או"ח, ס"י לד, אות לא), וציץ אליעזר (ח"כ, ס"י טז), ומנוחת אהבה (ח"ב, א,ו-ז).

16. זה לשונם: ובפרק לולב הגזול (סוכה ל"ג ב') גבי אין ממעטין ביום טוב. משום רבי אלעזר ברבי שמעון אמרו ממעטין. ופריך, והא קא מתקן מנא! ומשני, כגון שליטן לאכילה, ודבר שאין מתכוין מותר. ופריך, והא אביי ורבא דאמרי תרויהו מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות! ומשני, לא צריכא דאית ליה הושענא אחרית. משמע כפירוש הערוך, דכשאינו נהנה מותר, אע"ג דהוי פסיק רישיה. וליכא למימר כיון דאית ליה הושענא יתירתא אינו מתקן כלום, דא"כ אמאי קאמר התם דסבר לה כאבוא דאמר דבר שאינו מתכוין מותר. מיהו יש לומר דאותו תיקון מועט כמו מיעוט ענבים דלא אסיר מדרבנן, לא גזרו חכמים כשאינו נהנה.

17. התרומה והמרדכי כתבו שבעת הקיץ, בעת הזבובים מצויים, אסור לסגור תיבתו בשבת, אם לא שיניח ריח גדול שיוכלו לצאת. דאי לאו הכי, הם ניצודים (ואף שאין במינם ניצוד), ואפילו רבי שמעון מודה בפסיק רישיה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

מלאכת כותב

צורת האותיות שחייב וכתובה שלא כדרך

(ק"ג א') **משנה:** (1) הכותב שתי אותיות, בין בימינו בין בשמאלו, בין משם אחד (שכתב אותה אות פעמיים), בין משתי שמות (אותיות שונות), בין משתי סמניות (ראה להלן), בכל לשון חייב.

(המשך **משנה:**) (2) אמר רבי יוסי: לא חייבו (כותב) שתי אותיות, אלא משום רושם (סימן). שכך (היו) כותבין על קרשי המשכן לידע איזו בן זוגו²⁰.

(המשך **משנה:**) (3) אמר רבי יהודה: מצינו שם קטן משם גדול, שם משמעון ומשמואל, נח מנחור, דן מדניאל, גד מגדיאל (שאע"פ שלא גמר המלאכה שהתכוין לה, וכתב רק מקצת, כיון שהיא תיבה המתקיימת במקום אחר, חייב. ולמסקנת הגמרא בדעת רבי יהודה, דווקא אותיות **שונות** חייב. אבל שוות פטור, אפילו אם יש להן משמעות).

(ק"ג ב') (4) ובברייתא אמרינן, דלרבי שמעון אינו חייב עד שיעשה מלאכה שכיוצא בה מתקיימת (מלאכה שלימה). דאינו חייב עד שיכתוב את השם כולו (שהתכוין לו מתחילה).

(ק"ג א') (שנינו במשנה): הכותב בין בימינו בין בשמאלו, חייב. (ומקשה) בשלמא אימין ליחייב משום דדרך כתיבה בכך; אלא אשמאל אמאי, הא אין דרך כתיבה בכך!

אמר רבי ירמיה: באיטר יד שנו (ולדידה, דרך כתיבה בשמאל).

(ודחי) ותהוי שמאל ידיה כימין דכולי עלמא, ואשמאל ליחייב, אימין לא ליחייב!

אלא אמר אבוי: בשולט בשתי ידיו.

רב אחא בריה דבת יעקב אמר: הא מני, רבי יוסי היא (דלא בעי כתיבה, אלא רושם בעלמא), דאמר לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם (ובשמאלו, רושם מיהא הוה).

והא מדסיפא רבי יוסי היא, רישא לאו רבי יוסי! כולה רבי יוסי היא.

18. או"ח שטזג, והמשנ"ב (ס"ק טז) פסק להחמיר. אמנם כתב בשעה"צ (שלזא, ס"ק ב) דדעת הרמ"א מוכח דסבירא ליה בעלמא, דאם הוא תרי דרבנן, מותר בפסיק רישיה דלא ניחא ליה. וכן כתב בשעה"צ (שטז, ס"ק יח, בשם פמ"ג), דמשום הכי בתיבה גדולה סבירא ליה לרמ"א דלכו"ע שרי, דאפילו אם היה אדם עומד בתוכה לא היה יכול לתפסה בחד שחיה וגם הוא דבר שאין במינו ניצוד, רוצה לומר, משום דהוי תרי דרבנן, משום הכי מותר באינן מכוון אע"ג דהוי פסיק רישא. מקורות - תוספות (שבת ק"ג א', ד"ה לא צריכא). ספר התרומה (הו"ד בטור, ס' שטז). מרדכי (שבת סו"פ כירה, ס' שיח).

19. וכוונתו לדברי הטור שהביא דברי התרומה, וחלק עליו, וכתב: ונראה לי שאין צריך לדקדק בזה. שאין הזבובים ניצודין בתיבה, שאם בא לפתוח התיבה וליטלם, יברחו. ולא דמי לדבורים בכוורת דקתני (שבת מ"ג א') פורסין המחצלת ע"ג כוורת ובלבד שלא יכוין לצוד, כי הכוורת קטנה היא והדבורים ניצודין בה. ועוד, דבכוורת גופה קתני ובלבד שלא יכוין לצוד, אלמא כי לא מכוין שרי.

20. ואתא רבי יוסי למימר דאפילו לא כתב, אלא רשם שני רשימות בעלמא לסימן, חייב. רש"י.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

הכותב שתי אותיות משתי סמניות: רב האי גאון פירש שאינן אותיות ידועות, אלא סימנים בעלמא, כגון נוני"ם הפוכים הכתובים בפרשת ויהי בנסוע הארון. **והערוך ורש"י** פירשו שני סממני כתיבה, כגון אחת בדיו ואחת בסיקרא²¹. **הרמב"ם** מבאר שכוונת סמניות, כמו כשכותבים 'א' לציין 'אחד'. או 'ב' לציין 'שתיים'. לדבריו, רבי יוסי אינו חולק אלא בכך שסובר שחייב משום רושם ולא משום כותב. וסובר שרושם הוא אב מלאכה, כיון שהיה במשכך²².

הכותב שתי אותיות האם חייב משום כותב או רושם: דעת **האור זרוע** שהלכה כרבי יוסי, שרושם חייב²³. ודעת **רי"ף**, **רמב"ם**, **רא"ש**, **ורבנו ירוחם**, שהלכה כתנא קמא²⁴. ולדבריהם, הרושם בציפורן על הספר, כמו שרושמים לסימן, שאינו דבר המתקיים, מותר לכתחילה²⁵. וכן פסקו **טור ושו"ע**²⁶.

השולט בשתי ידיו: פסק **הרמב"ם** (הל' שבת יא,ד) כאוקימתא דאביי, שאם שולט בשתי ידיו, בין בימינו בין בשמאלו, חייב.

הכותב אות כפולה פעמיים: כתב **הרמב"ם** (שבת יא,י) שאם הוא שם אחד, כגון רר, תת, גג, חייב. כתנא קמא שאמר חייב על שתי אותיות, אפילו משם אחד²⁷. **ומרש"י** משמע שלתנא קמא חייב אפילו אם אין לאותיות משמעות.

21. ועל פירוש רש"י כתב הרשב"א שאינו מחוור, שכן בבא זו אינה אלא בצורת האותיות, ובבא שניה במנין שהן נכתבין בהן, ולמטה היה ליה למיתני הא! לפי פירוש זה, הנפק"מ בין תנא קמא לרבי יוסי היא, כשעושה סימן שאין לו משמעות ידועה, כגון שריטה על קרש, לידע איזהו בן זוגו (שכן גם נוני"ן הפוכים, יש להם משמעות ידועה כלשהי, כעין סוגריים במשפט).

22. וזה לשון הרמב"ם (בפירוש המשניות): ורבי יוסי אומר שהכותב שתי אותיות אינו חייב משום כותב, אלא משום רושם, ורושם אצלו מאבות מלאכות כיון שהיה במשכך, לפי שקרשי המשכך היו עשרים מפאת צפון ועשרים מפאת דרום ושמונה מפאת מערב, וסוף מספרן עשרים; כותבין על הראשון מצד אחד א, ועל השני ב, וכן כולם עד האחרון כותב עליו כ. וכיון שהדבר כן, נמצא כותב על האחד עשר יא והן שתי אותיות, וכך עד התשע עשרה. ותועלת (=הנפק"מ בין) היותו משום כותב או משום רושם, שהאומר משום כותב יתחייב על שתי אותיות, אם כתב איזה דבר בשבת בשוגג וכתב עוד שתי אותיות בעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת, לפי שהכל מלאכה אחת, ולמי שאומר משום רושם ומונה רושם מאבות מלאכות יתחייב שתיים. עכ"ל (לכאורה יוצא לפי הרמב"ם שגם לפי רבי יוסי אינו חייב אלא על רשימת אותיות, ולא על סימון של קו חסר משמעות). מקורות - רב האי (הו"ד ברשב"א). ערוך (ערך סם, א).

23. זה לשונו: הלכך נראה בעיני כשאדם מעיין הלכה בשבת ובא אל לבו שום חידוש שצריך לשאול, שאסור לו לרשום בצפורן על הגליון לזכר שלא ישכח, מידי דהוה אמסרט על בשרו דאסור לכולי עלמא. ורבי יוסי נמי, דנמוקו עמו, אוסר רושם בעלמא (הו"ד בדרכי משה, שם, אות א).

24. שכן פסקו כולם שכותב בשמאל פטור, אם לא ששולט בשתי ידיו. ולרבי יוסי בכל מקרה חייב (ביה"ל שמה, ד"ה מותר).

25. שכן גם אם היה עושה שני רישומים, לא היה איסורו מן התורה. וכשאנו מתקיים, מותר גם מדרבנן.

26. או"ח שמה, והמשנ"ב (ס"ק כג) כתב, שיש מחמירין. עוד כתב המשנ"ב (ס"ק כד) ודוקא רשימה כעין קו בעלמא לזכרון שיש בזה איזה טעות סופר. אבל לעשות כמין אות, ודאי אסור. עוד כתב (ס"ק כה) ודוקא בקלף קשה. אבל על הנייר, אסור, דמתקיים הוא. וראה עוד ביה"ל (ד"ה מותר). מקורות - אור זרוע (ח"ב, הל' שבת ס"ג עג). רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב יב, חלק יד).

27. נראה מדברי הרמב"ם שאינו חייב אלא כשיש לשם משמעות. אבל אא דאזכר וכיו"ב, שאינן מילה, אינו חייב. מגיד משנה. המילה "רר" הינה בעלת משמעות, ומופיעה פעם יחידה בתנ"ך, בפרשת מצורע (ויקרא טו,ג): "וְזֹאת תִּהְיֶה טְמֵאָתוֹ בְּזָבוֹ רַר בְּשָׂרוֹ אֶת זֻבּוֹ אוֹ הֶחָתִים בְּשָׂרוֹ מְזֻבּוֹ טְמֵאָתוֹ הוּא".

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סימן שמ)

ה. מתיר לרשם בצפרן על הספר, כמו שרושמיין לסימן, שאין זה דבר המתקנים.

פתוח ועשאו סתום ולהיפך

(ק"ג ב') (שנינו במשנה: אמר רבי יהודה: מצינו שם קטן משם גדול, "שמ" מ"שמעון". ומקשה) מי דמי? מ"ם ד"שם" סתום, מ"ם ד"שמעון" פתוח (ואינה מתקיימת במקום אחר). אמר רב חסדא: זאת אומרת סתום ועשאו פתוח, כשר (לכתיבת סת"ם. וכשכותב "שמ", היא מתקיימת).

מיתבי: "וּכְתַבְתֶּם"²⁸, שתהא כתיבה תמה (שלימה כהלכתה). שלא יכתוב אלפין עינין (ולהיפך)... ביתין כפין... גמין צדין... דלתין רישין... היהין חיתין... ווין יודין... זיינין נונין... טיתין פפיין... כפופין פשוטין... מימין סמכין... (מ"מים) סתומין פתוחין, פתוחין סתומין (כתב אות סתומה פתוחה, ולהיפך, פסולה האות, ודלא כרב חסדא). פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה (ולהיפך).

(המשך **הברייתא**): כְּתָבָה (פרשה רגילה שבתורה) כְּשִׁירָה (אריח ולבינה), או שכתב את השירה כיוצא בה (כפרשה רגילה), או שכתב שלא בדיו או שכתב את האזכרות בזהב - הרי אלו יגנזו.

(ומתיר) הוא דאמר כי האי תנא (רבי יהודה בן בתירה בברייתא) דמכשיר פתוח ועשאו סתום. ודחי, מי דמי? פתוח ועשאו סתום, עלויי קא מעלי ליה (שהיתה מ"ם סתומה בלוחות. אבל מ"ם פתוחה לא היתה בלוחות, ו"שמ" משמעון יהיה פסול).

שיטות הראשונים

סתומה שעשאה פתוחה ולהיפך: פסקו **הרמב"ם** ושאר **ראשונים** כתנא דברייתא, שסתומה שעשאה פתוחה, ולהיפך, פסולה. ודלא כרב חסדא. וכן פסק **השו"ע**²⁹.

סתומה שעשאה פתוחה, האם יש תקנה ליריעה: דעת **הרמב"ם**, דהרי זה פסול, ואין לו תקנה אלא לסלק את כל הדף שטעה בו³⁰. ודעת **הרשב"א** שאפשר לתקנו^{31,32}. **והשו"ע**³³ סתם **כרמב"ם**. **והרמ"א** כתב שיש אומרים

28. דברים ו,ט.

29. יו"ד רעה,א. מקורות - רמב"ם (הל' ספר תורה, ז,יא).

30. ומשמע ליה לרמב"ם, דהרי אלו יגנזו קאי אף לפרשה פתוחה לא יעשנה סתומה; מדקתני או שכתבה כשירה, דאלמא אף בפרשה פתוחה שעשאה סתומה, או סתומה פתוחה, יגנזו. ובמסכת סופרים (א,יד) איתא בהדיא: פרשה פתוחה שעשאה סתומה, וסתומה שעשאה פתוחה, הרי זה יגנז. ומלשון יגנז משמע דאין לו תקנה אלא בסילוק הדף; דומיא דכתב האזכרות בזהב, שאין לו תקנה; שהרי אסור למחוק ולגרר האזכרות שהמוחק השם עובר בלא תעשה. וכן תניא (מנחות כ"ט ב') ס"ת שיש בו שלוש טעיות בכל דף ודף, יתקן. ד', יגנז; דאלמא כי אמרינן יגנז רצה לומר שאי אפשר בתיקון. וכן נמי בגיטין (פרק השולח מ"ה ב'), ס"ת שכתבו גוי, יגנז; והאי וודאי אין לו תקנה. ריב"ש.

31. ותמה על הרמב"ם למה כתב כן, שהרי אף בשינוי הפרשיות אפשר שיתקן, שיגרר למעלה או למטה או בשתייהם כפי מה שיצטרך, ויעשה הפרשה כתקנה, ויחזור ויכתוב על הגרד; דלכ"ע כותבין על הגרד. דאע"ג דקתני יגנזו, אין הכוונה שאין לו תקנה, אלא יגנזו עד

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

כרשב"א, ושכן נהגו הסופרים.

שולחן ערוך

(יו"ד, הלכות ספר תורה, סימן רעה)

א. פְּרָשָׁה פְּתוּחָה שְׁעֵשָׂא סְתוּמָה, או סְתוּמָה שְׁעֵשָׂא פְּתוּחָה, יִגְנֹז.

הגה: וְיֵשׁ אוֹמְרִים דְּמִתֵּר לְתַקְנֹה, כְּמוֹ בְּשָׂר טְעִיָּת (הָרָא"ש וְהַרְשֵׁב"א וריב"ש). וְכֵן נִהְגוּ הַסּוֹפְרִים לְתַקְנֹה, אִם אֶפְשָׁר לוֹ לְמַחֵק שְׁלֹא יִפְגַּע בְּשֵׁם, כִּי אֵין לוֹ לְחַתֵּךְ הַשֵּׁם וְלַעֲשׂוֹת נִקְבִּים בְּיָרֵעָה (הָרָא"ש כָּלֵל ג').

שיתקן. דהא ברישא דברייא דקתני מה שלא יעשה אלפין עיינין וכו', ודאי אפשר בתיקון לגרד האות ולכתבה כתקונה על הגרד, דליכא מאן דאמר דכתבה על הגרד פסול; ואפילו הכי קתני אכולהו הרי אלו יגנזו, אלא ודאי אפשר בתיקון. אלא דכיון דאי אפשר לתקן אא"כ גורד וחוזר וכותב, קתני ביה יגנזו, ור"ל יגנז עד שיתקן. ריב"ש.

32. וכתב הריב"ש להעמיד דברי הרמב"ם לפי שנראים נכונים בסוגיית הגמרא. וכתב, דאף לדעת הרמב"ם, אם עבר ותיקנו שהוא כשר. וכתב עוד, אמנם בברצלוני"א נהגו הסופרים לתקן צורת הפרשיות אם טעו בהן, על דעת הרשב"א שהיה רב גדול ומובהק; ואם הוא לכם שעת הדחק, כדאי הוא הרשב"א לסמוך עליו שהתיר אפילו לכתחלה, דבדרבנן הולכים אחר המיקל.

33. יו"ד רעה.א. מקורות - רמב"ם (הל' ספר תורה, ח.ג). רשב"א (בתשובה, הו"ד בריב"ש). ריב"ש (שו"ת סי' ז).